

Отримано: 16.11.2020 р.

Прорецензовано: 30.11.2020 р.

Прийнято до друку: 07.12.2020 р.

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

viktor.atamanenko@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-31-115-126

Атаманенко А., Атаманенко В. Українське історичне товариство в контексті української історіографії ХХ ст. (нотатки з нагоди ювілею). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 31. С. 115–126.

УДК 930.1

Алла Атаманенко, Віктор Атаманенко

УКРАЇНСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ХХ СТ. (НОТАТКИ З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ)

В статті зроблено спробу аналізу та узагальнення наукового доробку членів Українського історичного товариства, переважно оприлюдненого на сторінках журналу «Український історик» у 1965–1991 рр. та в книжковому форматі. При цьому основну увагу приділено не лише проблематиці досліджень, а й дослідницькому інструментарію окремих членів товариства, сформованого як в силу фахової підготовки, так і соціокультурним середовищем їх життя та наукової творчості, що визначало рівень реалізації дослідницьких можливостей.

Товариство було засноване у 1965 р. з ініціативи відомого дослідника та організатора науки Любомира Романа Винара (1932–2017), підтриманої іншими вченими. Журнал «Український історик», навколо якого відбулось об'єднання, був заснований вченим у 1963 р. Товариство об'єднало дослідників різних періодів українського історичного процесу, які належали до кількох наукових поколінь, жили не лише в різних країнах, а й на різних континентах і, в силу реалізованих життєвих сценаріїв, не завжди належали до західного університетського середовища, створювали, переважно, українськомовний, так і іншомовний науковий продукт.

Автори намагаються на основі листування та публікацій простежити рецепцію членами товариства західної та української радянської науки, підходи до постановки та висвітлення наукових проблем. В статті звернено увагу на можливість використання вченими українського закордоння джерельних матеріалів з історії України, підходи до опрацювання джерел, створення джерельної бази для дослідження подій ХХ століття. Окрему увагу приділено питанню значення української мови публікацій, можливості взаємодії із західним науковим світом.

Ключові слова: Українське історичне товариство, «Український історик», Любомир Винар, історія України, соціокультурне середовище.

Alla Atamanenko, Viktor Atamanenko

UKRAINIAN HISTORICAL ASSOCIATION IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF THE 20TH CENTURY (ANNIVERSARY NOTES)

The authors attempt to analyze and summarize the scientific contributions of the members of the Ukrainian Historical Association, mostly published in *The Ukrainian Historian* journal in 1965–1991 and in the book format. At the same time, the main attention is paid not only to research issues but also to research tools of individual members of society, formed both by their professional training and socio-cultural environment of their lives and scientific creativity, which determined the level of research opportunities.

The society was founded in 1965 on the initiative of the eminent researcher and organizer of science Lubomyr Roman Wynar (1932–2017), with the support of other scientists. The *Ukrainian Historian* journal, around which the unification took place, was founded by the scientist in 1963. The Association brought together researchers from different periods of the Ukrainian historical process, who belonged to several scientific generations, lived on different continents and, due to different life scenarios, did not always belong to the Western university environment, yet created the scientific product in Ukrainian and foreign languages.

Based on correspondence and publications, the authors attempt to trace the reception of approaches to the formulation and elucidation of scientific problems, by members of the Western and Ukrainian Soviet Science. The article draws attention to the possibility of using source materials on the history of Ukraine, approaches to the study of sources, the creation of a source base for the study of events of the twentieth century by the Ukrainian

scholars abroad. Particular attention is paid to the importance of the Ukrainian language in publications, and the possibility of interaction with the Western scientific world.

Key words: *Ukrainian Historical Association, The Ukrainian Historian, Lubomyr Wynar, history of Ukraine, socio-cultural environment.*

Українське історичне товариство (УІТ) у 2020 р. відзначає своє 55-ліття. Його заснування було ініційоване американським вченим українського походження Любомиром Р. Винарем (1932–2017). Створене у 1965 р. товариство очолив О. Оглоблин, заступницею голови першої управи стала Н. Полонська-Василенко, Л. Винар був обраний секретарем УІТ, а до кола засновників організації увійшли представники різних поколінь дослідників, об'єднаних навколо фахового наукового журналу «Український історик». З обранням О. Оглоблина у 1980 р. почесним президентом УІТ товариство очолив Л. Винар.

За понад 55 років роботи товариство стало осередком дослідження різноманітної наукової тематики, в першу чергу пов'язаної з історією України. Серед членів УІТ, як свідчать анкети, були представники тогочасного старшого покоління дослідників (П. Курінний, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко та ін.), середнього (М. Антонович, О. Баран, О. Домбровський, Б. Винар, О. Прицак, І. Лисяк-Рудницький та ін.), молодшого (Т. Приймак, Б. Клід та ін.).

Вже не одне десятиліття і не один десяток праць різного формату, котрі написані як його членами, так і «незалежними» дослідниками, нараховує історія вивчення УІТ. У спеціальних дослідженнях розкривались різноманітні аспекти діяльності товариства, провідні складові наукового доробку його членів, вивчався і завжди високо оцінювався внесок журналу УІТ «Український історик» у розвиток української науки. Діяльності та внеску в історіографічний процес окремих членів товариства (Л. Винара, М. Антоновича, Л. Биковського, А. Жуковського, О. Домбровського, Т. Мацькова, М. Чубатого та ін.) присвячено не лише низку публікацій Ю. Макара, Я. Калакури, І. Гирича, Н. Григорук, А. Хеленюк, Г. Клинові-Дацюк, Л. Корнійчук, Ю. Секунової та ін., а й ряд дисертаційних праць, частина з яких вже опублікована, інша – сподіваємось, незадовго будуть опубліковані як монографії. Неодноразово УІТ або його представники згадувались і в контексті розвитку української закордонної історіографії в цілому [23; 24]. Було видано збірку джерел до історії товариства [31] та монографії про його діяльність [8; 11], в одній з яких докладно розглянуто численні праці, присвячені УІТ та «Українському історичному», видані до 2010 р. [8, с. 20–52]. Але, незважаючи на обширну бібліографію робіт про УІТ та його журнал, публікації різноманітних джерельних матеріалів, у статті, присвяченій 55-літтю об'єднання, спробуємо ще раз розглянути роль товариства в контексті стану тогочасної (від 1965 до 1991 р.) радянської та зарубіжної історичної україністики. При цьому зазначимо, що під історичною україністикою¹ тут розуміємо вивчення історії та історіографії України, а період дослідження обмежуємо 1991 р. через те, що опісля до роботи товариства активно долучились дослідники з України і розпочався новий період його діяльності.

Наукове товариство як форма об'єднання дослідників у певній науковій галузі чи з кількох наукових напрямів є поширеним у науці явищем, яке створює можливості для наукової кооперації: фахового обміну думками в різних формах: у дискусіях (усних та друкованих), у виголошенні та обговоренні наукових доповідей, у наукових публікаціях на сторінках власних видань тощо. Наприкінці 1980-х – на початку 2000-х років в Україні відбувся справжній сплеск зацікавлення діяльністю українських товариств, що переважно діяли на території України і відігравали значну роль у її науковому розвитку [19; 25; 26; 32; 42], згодом дослідження були присвячені й НТШ в Європі [9; 20]. Наукові товариства стали дослідницьким об'єктом і в історіографії сусідніх країн [45; 47], серед яких можна вирізнити працю про еміграційне Польське історичне товариство у Великій Британії [47], що свідчить про потребу подібних досліджень як суттєвої складової вивчення процесу інституціоналізації науки.

Для розуміння місця УІТ у загальній структурі наукових інституцій діаспори, в яких співпрацювали й історики, доцільним є систематизувати останні. Традиційно установи поділяють на такі основні категорії: 1) українські (еміграційні) наукові установи і товариства; 2) українсько-американські, українсько-канадські та інші наукові установи [12, с. 26–27]. В основу такого поділу покладено

¹ Термін вживаємо за аналогією з поняттями «германістика», «полоністика», «русистика» та ін., які широко використовуються для означення досліджень, присвячених гуманітаристиці відповідної країни. Він є синонімічним терміну «українознавство».

принцип фінансування, легітимації та звітності. Перші були добровільними об'єднаннями дослідників, діяльність фінансувалася переважно за рахунок членських внесків та пожертв, легітимізувалася державними дозволами в країні реєстрації і унормовувалася статутами, а звітувалось їх обране керівництво перед членами. Другі фінансувались шляхом створення з пожертв громади та її окремих представників т.зв. залізного фонду (endowment) (напр., Український науковий інститут Гарвардського університету), або за рахунок фонду та відповідної державної підтримки (напр., Канадський інститут українських студій). Легітимізація таких центрів, які, зрозуміло, не мали характеру товариств, відбувалася на рівні університетів. Звітність також переважно була пов'язана з університетом. Водночас, враховуючи роль громади у фінансуванні діяльності та наукових проєктів, представники обох типів об'єднань дослідників проводили активну інформаційну роботу по популяризації діяльності в пресі та на сторінках власних інформаційних видань. У поданому розподілі нами свідомо не взято до уваги кафедри, переважно, європейських університетів в країнах т.зв. соціалістичного табору, які фінансувались і фінансуються цими державами.

Важливим чинником для розуміння західної української історіографії є усвідомлення того, що дуже часто дослідники не належали лише до одного товариства або установи, натомість були членами кількох з них. При цьому, по-перше, вони могли не бути однодумцями щодо певних історичних питань та підходів до їх висвітлення; по-друге, за умови переваги в їх особистій науково-організаційній діяльності іншої організації членство в умовній першій могло стати другорядним або несистематичним. Водночас, варто враховувати, що вони належали до різних поколінь з неоднаковим життєвим досвідом, з різним рівнем фахової реалізації в університетській науці. Відповідно, для утвердження себе як фахівця в науковому світі країни поселення варто було мати неукраїнськомовні публікації в наукових виданнях історичного, славистичного чи політологічного напрямів, а їх підготовка, як і інші важливі «репутаційні» для західного наукового світу справи, вимагала часу. Крім того, частина представників продуктивного та амбітного на той час умовного «середнього» (тридцяти п'яти – сорокарічні на той час вчені) покоління присвячували життя власній, яку створювали або до якої були більше інкорпоровані, інституції чи організації. Таку ж роль «фактору зменшення взаємодії» могли відіграти непорозуміння, що часом виникали між дослідниками. Тому активність членів, як у будь-якому товаристві, в УІТ була різною. І через цю ж причину в опублікованих текстах згадок про їхню належність до організації.

Члени більшості товариств могли бути (і часто були) прихильниками різних політичних сил чи ідеологій (як українських, так і поширених у країнах поселення), могли походити з певної географічно-історичної частини України, належати до різних християнських конфесій або релігій тощо. В УІТ практично були відсутніми будь-які непорозуміння між членами на цій основі. Члени УІТ жили в різних країнах, спілкування відбувалось переважно шляхом листування, спілкування телефоном та під час зустрічей на конференціях чи конгресах. Але можливість такого спілкування, співпраця з колегами, наявність журналу, на сторінках якого реалізовувались публікації, творили своєрідну дослідницьку мережу з україністики.

Важливим для розуміння значення діяльності УІТ є питання про фаховість наукової продукції, доволі високий рівень якої відзначається в більшості сучасних оцінок праць членів товариства. Водночас, дослідники різних національних історіографій, чи української, чи інших, які функціонували в еміграції чи діаспорі, відзначають: частина праць, на перший погляд, наукових писались не фахівцями. Публікації на сторінках періодичних видань, що видавались політичними силами (не завжди українською, іноді – й іноземними мовами), переважно містили «партійний» контент. Незалежно від мови, видання, що були реалізовані за власний рахунок нефахівцями, дуже часто також могли бути не фаховими або мати посилене «партійне» забарвлення. Про це у далекому 1955 згадував О. Оглоблин у листі до Л. Винара: «...тепер кожний... вважає себе за історика – на історичні теми пишуть не лише мовознавці, але й хіміки, біологи, навіть ветеринарі...» [14, с. 13]. Для УІТ та його журналу «Український історик» фаховість і незалежність від політичних уподобань авторів публікацій була обов'язковою вимогою.

Вивчення проблеми нефаховості чи «партійності» текстів, які претендують на те, щоб називатись науковими, все ще має стати предметом спеціального дослідження. Сьогодні можна простежити опосередкований вплив на тексти авторських переконань, симпатій і антипатій, коріння яких криється в ідеологічних уподобаннях дослідників. Ми спостерігаємо це явище не лише в текстах

псевдоісториків, але і в роботах, написаних фахівцями, що проявляється у підходах до оцінок окремих особистостей, трактуванні явищ історичного процесу тощо. Відомий дослідник українки у французьких архівах В. Ададуров доводить факти фальсифікації документів в угоду державницькій ідеології І. Борщаком і вважає перебільшеним українськими вченими закордоння – представниками державницької традиції висвітлення значення для західної спільноти подій, що відбувались в Україні [10]. Як приклад впливу ідеологічних переконань на оціночні судження можна згадати і відому статтю О. Прицака 1966 р. в журналі «Листи до приятелів», яку деякі сучасні дослідники називають «інтелектуальною провокацією» [37, с. 144]. Втім, схоже, що на оцінку діяльності М. Грушевського видатним американським істориком та організатором науки, якого на перший погляд в найменшій мірі можна звинувачувати в політичних симпатіях чи антипатіях, мала вплив прихильність до ідеології українського консерватизму.

Отже, УІТ було товариством – добровільним об'єднанням дослідників, діяльність якого не фінансувалась державою, і вся робота проводилась на добровільних засадах. На час започаткування у 1963 р. журналу «Український історик» та створення у 1965 р. УІТ на північноамериканському континенті діяли лише Наукові товариства імені Шевченка (НТШ) та Українська вільна академія наук (УВАН) в США та Канаді. Вони були загальнонауковими організаціями, що функціонували як товариства. УВАН мала Історичну секцію, а діяльність істориків в НТШ координувалась у той час керівником НТШ в Європі В. Кубійовичем. В Сарселі активно працював колектив, що реалізовував проєкт «Енциклопедії українознавства». До підготовки історичних гасел останнього були залучені представники «міждержавного» українського «історичного цеху» [21]. Але дослідники історії України за кордоном до 1963 р. не мали власного фахового видання і могли публікувати результати досліджень на сторінках видань українських громадських та політичних організацій, на сторінках англomовного українознавчого наукового журналу УВАН у США «Аннали» або на сторінках фахових видань країн поселення, які в силу низки причин не занадто часто були зацікавлені в українознавчій проблематиці.

Користь поширення українознавчих іншомовних публікацій в західному науковому світі сьогодні визнається всіма дослідниками, бо це дійсно було (і сьогодні є) способом виведення українознавчої гуманітаристики, в т.ч. історії України, на міжнародний рівень. Особливо важливим, хоча й далеко не завжди реально дієвим це було тоді, коли в західній історіографії панувала російськоцентрична схема історії Східної Європи, завдяки офіційній позиції держави нав'язувана радянськими делегаціями на міжнародних історичних конгресах [6; 22]. Іншомовні публікації, реалізовані українськими дослідниками мали б спростовувати пануючі у тогочасній західній історичній науці російськоцентричні погляди на історію Східної Європи, змінювати поширену в роботах іноземців практику вживання топонімів та особистих імен на основі російської традиції [39], спростувати невірне тлумачення використання зросійщеної наукової термінології. Щодо останнього, то йшлося, зокрема, про прикметник «руський», утворений від іменника «Русь». В перекладах праць радянських істориків, з якими можна було ознайомитися на заході на початку 1970-х рр., іменник вживався переважно правильно – Rus'. Але вживані в текстах утворені від нього прикметники, зокрема Russian (People, Church та ін.) ставили, на думку М. Ждана, знак рівняння між прикметниками, утвореними від Rus' та Russia [3]. Дослідники історії Русі майже до кінця 1980-х рр. були змушені орієнтуватися на традиційно вживану в англomовній літературі термінологію, або використовувати терміни Ruthenia, Ruthenian, а також Rus' People, Rus' Law. Також, в залежності від точки зору на процеси історії Східної Європи могла вживатись відмінна термінологія щодо історії України. Яскравим прикладом цього явища є роботи Ґ. Вернадського, написані в різний час. У 1941 р., пишучи про Адама Кисіля в книзі про Б. Хмельницького, яка вважається українофільською, він вживав терміни «Ukrainian» та «Ruthenus» («Ruthenian») [48, р. 22]. А в 1969 р. у книзі «The Tsardom of Moscow 1547 – 1682» [49, р. 432] замість терміну «Україна» він використовує термін «West Russia», замість «українці» – «West Russians», таким чином слово «Russian» він вживає в якості синоніму до слів «Ukrainian» (замінюючи останнє) та «Ruthenus». Тому питання термінології, в т.ч. іншомовної, та періодизації історії України розглядались українськими дослідниками, в т.ч. членами УІТ, під час наукових зустрічей [46]. Але ця проблема довгий час залишалась актуальною в силу низки причин, серед яких були відсутність офіційного державного трактування історії України з точки зору національної історії, панування російськоцентричних інтерпретацій окремих українознавчих проблем, використання західними дослідниками притаманної для радянських історичних досліджень термінології, значна

кількість російських істориків у провідних американських університетах, праці яких перевидавались значними тиражами університетськими видавництвами, на котрих формувалось не одне покоління американських дослідників [8, с. 86–90].

Відповідно, довгий час щодо висвітлення проблем історії України було актуальним спостереження В. Потульницького про те, що схеми домінуючих націй без врахування української, покладені в основу вивчення східноєвропейської історії у переважній більшості країн світу [38, с. 17]. В умовах бездержавності України було практично неможливо (ще й сьогодні виникають протиріччя в сфері трактування окремих історичних питань, особливо, між сусідніми народами) «змусити різних наших сусідів – насамперед росіян, поляків та євреїв, по-перше, краще вивчити нашу історію, а по-друге, зректися своїх концепцій і міфів» [38, с. 24–25]. Відмова від усталених поглядів в історіографіях окремих народів є процесом складним та тривалим, і складність цього процесу значною мірою пов'язана з політизацією підходів до висвітлення історичного процесу і виробленням відповідних історичних концепцій – національних історичних міфів народів. Тим більше, що саме історичним наукам в усьому світі, за справедливим твердженням Б. Осадчука, довгий час була притаманна значна політизація [36, с. 11]. Тому потреба створення фахового історичного журналу та товариства була нагальною.

Заснований Л. Винарем у 1963 р. журнал «Український історик» був першим та єдиним спеціальним науковим історичним виданням, хоча пізніше позиціонувався як журнал історії та українознавства. Його створення було прискорено й появою в Україні «Українського історичного журналу», зміст більшості публікацій якого не задовольняв західних українських дослідників. Журналу УІТ була присвячена монографія київської дослідниці Л. Сакади [40] та низка статей, втім відзначимо, що узагальнений аналіз тематики та змісту праць членів УІТ як на сторінках «Українського історика», так і в інших публікаціях все ще потребує свого дослідника і висвітлити це питання в межах однієї статті неможливо. І якщо діяльність УІТ потрібно розглядати як з точки зору функціонування наукової організації, так і як діяльність і наукову творчість представників української закордонної історіографії в контексті їх належності до Товариства, то журнал «Український історик», незважаючи на його українськомовність – як видання, що офіційно видавалось етнічним (з погляду на діяльність організацій у США) науковим товариством, і його публікації реферувались в американських наукометричних базах, зокрема, в «Historical Abstracts, America: History and Life» та «Bibliography of Slavic and East European Studies». Крім того, УІТ видало низку монографічних та археографічних видань різними мовами, які теж увійшли до скарбниці української науки.

Питання мови книжкових видань та журналу також є важливим для розуміння засад діяльності УІТ. Відзначимо, що крім журналу, переважно з контентом, написаним українською, але який містив низку іншомовних статей, товариством було видано й ряд монографічних досліджень та публікацій документів, частина з яких не були українськомовними. Це була свідомо позиція редакції. Припускаємо, що українська мова публікацій «Українського історика» могла ставати на заваді використанню цих текстів неукраїнськими вченими. Втім, тут можна провести паралелі з польськомовними виданнями Єжі Гедройця, які видавались поза Польщею і сприяли як ознайомленню західного культурного середовища з польською (і не лише) літературою, історією, культурою та філософією, так і їх збереженню для Польщі.

Добре розкриває позицію щодо мови публікацій розміркування одного із активних членів УІТ та співредактора журналу «Український історик», у 1990-х роках – президента УВАН у США Марка Антоновича, який у 1980 р. писав, що час розв'язав одне із риторичних питань еміграційної науки – мовне. Публікації здійснюються як в українському, так і іншомовному середовищі, що лише сприяє в цілому науковому розвитку. Друге дозволяє ознайомлювати з українознавчою проблематикою неукраїнський науковий світ, перше – допомагає розвитку українознавчих дисциплін в радянській Україні. Він також наголошував, що дослідники, які закінчили американські чи канадські університети, мають вільно володіти українською мовою, бо без цього неможливі повноцінні наукові дослідження [1, с. 106], а також стверджував, що рівень досліджень в цілому не залежить від мови, якою вони написані [1, с. 107]. Крім того, використання української мови при опрацюванні досліджень вводило її до кола наукових.

Стосовно мови публікацій з історії України важливим є й висловлювання Л. Винара з нагоди 15-річчя журналу «Український історик»: «... якою мовою мають друкувати свої праці українські історики? Наша відповідь виразна: українською, англійською і іншими світовими мовами. Друкування історичних праць українською мовою не лише збагачує українську історичну літературу – але

заразом виводить українську мову на міжнародний форум. Також немає жадної причини, щоб історики не друкували своїх праць англійською мовою і зробили їх більш доступними для ширшого круга вчених, які не володіють слов'янськими мовами» [13, с. 29].

Водночас при аналізі внеску УІТ у розвиток української історіографії велике значення має названий М. Антоновичем постійно присутній в діяльності керівництва об'єднання чинник врахування історіографічної ситуації в радянській Україні. Членами товариства постійно здійснювався моніторинг радянських публікацій (як, до речі, й публікацій західних авторів, що торкалися історії України), який створював підстави для висновків і дій. При цьому, йшлося не лише про публікації з середньовічної або ранньомодерної історії України, а й з історії ХХ ст. Зокрема, в «Українському історичному» (1967, ч. 1-2), присвяченому 50-м роковинам Української Національної Революції було вміщено звернення від редакції журналу, в якому зазначалося: «В советській Україні також підготовляються відзначити 50-ти річчя великої жовтневої соціалістичної революції». У зв'язку із цим заплановано цілу низку видань <...>. Починаючи з наступним числом, «Український історик» буде друкувати матеріали, що відносяться до доби визвольних змагань. Буде джерельно висвітлювати історичні періоди Української Центральної Ради, Української гетьманської держави, Директорії і період большевицького режиму» [16, с. 137]. Тоді ж Л. Винар розпочав реалізацію цього проєкту [5], який продовжується у журналі протягом всього часу його видання.

Історичні дослідження членів УІТ були оперті на історіографічну державницьку традицію, хоча політичні симпатії могли бути на боці різних політичних сил, що мали своїх прихильників у діаспорі. Незважаючи на сучасну критику щодо роботи з джерелами або трактування політичних подій частиною представників цього напрямку [10], і в цілому не заперечуючи потреби нелінійного вивчення історичного процесу на українських землях з врахуванням історії неукраїнських етносів, потребу відмови від принаймні частини історичних стереотипів та міфів, все ж висловимо припущення, що увага до українського народу та його історії (переважно без акцентування безпосередньо на етнічних чинниках), відповідно, наголос на важливості «схеми» історичного процесу на східнослов'янських землях М. Грушевського пов'язаний із тогочасною історіографічною ситуацією, яка вимагала саме такого «вписування» України в світовий історичний контекст. О. Оглоблин у 1981 р. в листі до Л. Винара, як і багато інших дослідників, чітко протиставляв «схему» М. Грушевського та її продовження в дослідженнях 1920-х рр. в Україні «Переяславським тезам 1954 року», які, на його думку, взагалі не визнавали «української [підкреслення О. Оглоблина. – авт.] державности, мовляв, Княжа держава – це ніби-то витвір мітичної «древньоруської народності», Козацько-Гетьманська держава – це взагалі не держава, а частина Російської імперії, а модерна українська держава (УНР і УД) – це тільки контрреволюція і більш нічого» [2].

Через призму поглядів на історію України членами УІТ розглядались та оцінювались дослідження радянських та західних істориків. Л. Винар позитивно оцінював науковий доробок провідних представників української «материкової» історіографії (М. Брайчевського, Ф. Шевченка, І. Бутича), і негативно – діяльність директорів інститутів Академії наук А. Шевелева, В. Бугайова, І. Артеменка, В. Юрчука, які були сприйняті як «сліпі виконавці русифікаційних директив комуністичної партії» [13, с. 11]. Одночасно автор продемонстрував дуже добре знання історіографії питання – як публікацій колег по перу із західного світу (І. Крупницького, І. Мигула, О. Оглоблина, Я. Пеленського, Л. Тіллета та ін.), так і радянських дослідників – В. Дядиченка, Ф. Лося, В. Сарбея, І. Білодіда, К. Гуслистого, М. Куліченка, О. Холмогорова та ін.).

З точки зору поглядів на події історії України розглядались і праці західних дослідників. М. Ждан в листі до Л. Винара в жовтні 1963 р. писав: «Перед кількома днями переглянув я в бібліотеці Journal of Central European Affairs, vol. XXIII, July 1962 № 2 – на сторінці 252 є рецензія на книжку Muscovy and the Ukraine from the Period Pereiaslavl Agreement to the Truce of Andrusovo, 1654 – 1667 O'Brien, C. Bickford. Книжка видана в University of California, Publications in History, vol. 74 1963. Ляконічна рецензія дозволяє думати, що автор на обговорювані справи вже не дивиться крізь російські окуляри, але не дивиться [підкреслення М. Ждана. – авт.] теж і крізь українські окуляри. Думаю, що як не як це потішаючи явище, що американські вчені до проблем Східної Європи зачинають іти власними дорогами. – Варто було б, щоб Ви до слідуєчого числа журналу написали рецензію на цю книжку» [3, с. 231].

Розміркування О. Оглоблина щодо значення та взаємодії двох гілок української історіографії є також важливими для розуміння засад діяльності УІТ. Історик вважав, що по-перше, українська істо-

рична наука залишається українською наукою незалежно від того, де вона розвивається, а головний осередок її розвитку все ж таки є на Батьківщині. По-друге, співвідношення материкової та еміграційної історіографій визначається, на його думку, тим, що остання є галуззю єдиної української історичної науки. По-третє, еміграційна українська історіографія не має змагатись з «вітчизняною» історіографією, а має виконувати свої завдання: мати щільний контакт зі світовою історичною наукою, досліджувати на основі доступного (в той же час часто неприступного для дослідників з України) кола джерел ті питання, які в силу політичних чинників залишалися поза увагою «материкових» істориків, і репрезентувати українську історичну науку за кордоном [33; 34]. Але в радянській Україні багато робилось для того, щоб денаціоналізувати українську історію й історіографію. Тому українські історики, що працювали в еміграції, фактично до кінця 1980-х рр. були чи не єдиним репрезентантом української національної історіографії в світі, і це визначало, певною мірою, якщо не пріоритети в науковій тематиці досліджень, то підходи до висвітлення окремих проблем.

Кожен із членів УІТ у наукових дослідженнях звертався до проблематики, з якої мав фахову підготовку. Праці розкривали широкий обсяг наукових проблем української історії та історіографії різних періодів, при цьому всесвітня історія ставала об'єктом досліджень переважно лише у пов'язанні з історією України. Більшість досліджень була присвячена тематиці, яка найчастіше фальсифікувалась. У висвітленні давньої (ранньої) історії України це були проблема етногенезу українського народу, походження Київської Русі та ін. Як відомо, трактування цих питань і сьогодні є відмінним в Україні та Росії та використовується пропагандою останньої для обґрунтування політичного права на Україну. Протягом довгого часу спочатку в російській, а пізніше – в радянській історіографії формувалася і культивувалася концепція/теорія «триєдиної Русі» – пізніше – «давньоруської народності», еволюція і зміст яких докладно розкриті в низці статей та монографії Н. Юсової. Російськими істориками, які працювали в провідних американських університетах і були авторами численних і неодноразово перевиданих монографій з історії Росії, як і більшістю представників радянській історіографії, що вивчали відповідний період, декларувались руйнівна роль греко-католицької церкви в історії українського народу, цивілізаційна та культурна першість російського народу і його месіанства щодо України, прагнення українського народу до «возз'єднання» з Росією та ін. [8, с. 94]. Членами УІТ публікаціям радянських та західних авторів з обстоюванням концепції давньоруської народності та інших подібних тез було протиставлено низку ґрунтовних досліджень. Не менш важливе значення мають здійснені членами товариства публікації з історії козацтва, Гетьманщини, історії XIX та XX століть, історії еміграції та діаспори, про постатей відомих українських громадських, політичних та культурних діячів різних періодів. Значну увагу, в першу чергу на сторінках «Українського історика» та в книжкових виданнях приділялось публікації різноманітних джерельних матеріалів, переважно знайдених у західних архівах. Важливим з точки зору визначення внеску членів УІТ у розвиток історичної науки є розуміння ними українського історичного процесу як частини європейської історії, культурних процесів – у пов'язанні із західною культурою, хоча при цьому враховувались і впливи східних цивілізацій.

Найбільше проблем в українських закордонних дослідників, в т.ч. у членів товариства, виникало з підготовкою публікацій з історії України повоєнного радянського періоду, за винятком оцінок радянської української історіографії та процесів, що в ній відбувались. Так, політолог та історик І. Каменецький на початку 1970-х писав Л. Винареві: «На еміграції сучасні проблеми заторкаються здебільша на партійному або журналістичному рівні, але наукових розвідок про сучасне становище України в рамках найновіших історичних процесів, політичного, економічного, соціального розвитку у нас обмаль без огляду на те, чи ми беремо за мірило українські наукові інституції, чи Гарвардський Центр Українських Студій» [4]. Дійсно, проблеми економічної чи політичної радянської історії другої половини XX ст. не часто ставали об'єктом досліджень як членів УІТ, так і західних дослідників, залишаючись у полі зору радянологів [27].

Таким чином, значний науковий доробок членів товариства з багатьох періодів української історії створив солідне підґрунтя для досліджень вчених в Україні, особливо на початках незалежності, хоча до багатьох праць членів УІТ дослідники звертаються і сьогодні, що свідчить про їх актуальність. Вивчаючи внесок в українську історіографію товариства, яке було явищем, пов'язаним із колективною працею, неможливо не згадати роль ініціатора його створення, засновника журналу «Український історик», видатного історика Любомира Романа Винара [28; 29; 30; 41]. У 1945 р. еміграційна хвиля винесла до Європи серед інших і його родину. Закінчивши гімназію в Берхтесгадені (Німеччи-

на), навчаючись одночасно в Українському вільному університеті та в Мюнхенському університеті Максиміліана Людвіка, він одержав якісну підготовку і став фаховим істориком, одержавши глибокі знання з історії України та Європи. Після переїзду до Америки продовжив навчатися, одержавши в одному з найкращих американських університетів у галузі бібліотечних наук відповідний фах, та захистивши в УВУ дисертацію, а згодом і габілітаційну працю з історії. Одержані знання Л. Винар зумів у своїй професійній діяльності використовувати комплексно, опублікувавши значну кількість наукових досліджень, підготувавши низку важливих бібліографій, редагуючи одночасно два фахові наукові журнали [7]: в Кентському державному університеті заснував та очолював Центр для вивчення етнічних публікацій та культурних інституцій (Center for the Study of the Ethnic Publications and Cultural Institutions), став засновником і понад 15 років (1980–1995) – редактором міжнародного наукового журналу з етнічних студій «Ethnic Forum» (Етнічний форум) [41]. Вихований під впливом оповідей тата Івана та братів мами Євфрозини про участь у визвольних змаганнях, поруч із М. Антоновичем, А. Жуковським, І. Жегуцем та ін. в студентські роки був активним членом студентської організації національного солідаризму «Зарево», що мала мельниківську орієнтацію і звідти, припускаємо, походить його увага як дослідника до постаті О. Кандиби (О. Ольжича) та інших представників цієї гілки ОУН.

Особливим науковим зацікавленням Л. Винара, до якого він зумів долучити багато колег, стало дослідження життя та діяльності М. Грушевського як історика, політика та громадського діяча. Л. Винар став не лише одним із провідних дослідників постаті, творчості та діяльності Великого Українця, не лише ініціатором видання присвячених йому випусків журналу та книжкових серій УІТ «Грушевськіяна» та «Епістолярні джерела грушевськознавства», а й організатором таких досліджень [17; 18]. Іншими напрямками його наукових зацікавлень були історія козацтва, біографістика, історіографія тощо.

З особистих рис, притаманних Л. Винареві, визначальними були любов до Батьківщини, працелюбність, відданість справі. Він зумів у спільній справі поєднати різних за особистісними характеристиками вчених, редагував за багаторічної підтримки М. Антоновича та колег-філологів В. Маруняка та А. Гумецької журнал «Український історик», ініціював (і часто безпосередньо сам виконував значну частину роботи) різноманітні проекти, шукав для їх реалізації фінансування і робив багато інших нагальних і потрібних справ. Діяльність Л. Винара стала тим стрижнем, який скріплював товариство, приваблював нових вчених, давав поштовх до розвитку.

Таким чином, УІТ було у 1965–1991 рр. поважним чинником розвитку української закордонної історіографії. Вчені, які об'єдналися у товариство для наукової роботи, досліджували тематику, замовчувану в радянській Україні, адекватно реагували на радянські публікації. Вони працювали в руслі національної історіографії, намагаючись висвітлювати проблемні питання, вводити до наукового обігу нові джерела, впливати на підходи зарубіжних вчених до вивчення історії Центральної та Східної Європи. Незважаючи на наявність значної кількості тематичних праць, науковий доробок членів товариства все ще потребує нових досліджень для того, щоб мати якнайповніше уявлення про його значення як для української «материкової» історичної науки, так і для популяризації української історії в світі. Підсумовуючи, можна сказати, що УІТ стало помітним явищем наукового процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонович М. До 15-річчя Українського Історичного Товариства. (Декілька міркувань). *Український історик*. 1980. Ч. 1–4. С. 106.
2. Архів УІТ (архів Л. Винара). Ф. «Листування». Спр. «О. Оглоблин». Лист О. Оглоблина до Л. Винара від 13 березня 1981 р. [рукопис].
3. Архів УІТ (архів М. Ждана). Ф. «Листування». Спр. «Л. Винар». Лист М. Ждана до Л. Винара від 24 жовтня 1971 р. [авт. копія, машинопис].
4. Архів УІТ. Ф. «Листування». Спр. «І. Каменецький». Лист І. Каменецького до Л. Винара від 20 червня 1971 р. [машинопис].
5. Архів УІТ. Ф. «Листування». Спр. «Р. Климкевич». Лист Л. Винара до Р. Климкевича від 11 лютого 1967 р. [авт. копія, машинопис].
6. Атаманенко А. Українське історичне товариство та Міжнародні історичні конгреси. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки*. Острог: Національний університет «Острозька академія», 2009. Вип. 14. С. 260–272.

7. Атаманенко А., Хеленюк А. Любомир Роман Винар як дослідник та організатор науки (Пам'яті Вченого). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. Вип. 26. С. 103–110.
8. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. 672 с.; іл.
9. Бурім Д.В., Кучерук О.С., Маврін О.О. Наукова та видавнича діяльність Наукового Товариства імені Шевченка в Європі. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. 523 с.
10. Вадим Ададуров: Теорія «вписування» української історії в європейський контекст та її методологічні засади. Промова почесного гостя випускних урочистостей магістрів спеціальності «Історія» професора Вадима Ададурова 22 січня 2013 року. Сайт Українського католицького університету. URL: <https://ucu.edu.ua/news/vadym-adadurov-teoriya-vpysuvannya-ukrajinskoji-istoriji-v-jevropejskij-kontekst-ta-jiji-metodolohichni-zasady/> (дата звернення: 27.09.2020).
11. Винар Л., Атаманенко А. Українське Історичне Товариство: сорок років діяльності (1965 – 2005). Видання з нагоди Третього Міжнародного конгресу українських істориків (Луцьк, 17-19 травня 2006 р.). Нью-Йорк; Острог: Українське Історичне Товариство, Національний університет «Острозька академія», Інститут дослідження української діаспори, 2006. 117 с.
12. Винар Л. Дослідження української наукової діаспори: вибрані проблеми. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Історичні науки»* / відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2006. Вип. 5. С. 26–27.
13. Винар Л. Думки про «Українського історика» і сучасний стан української історичної науки. *Український історик*. 1978. Т. XV. Ч. 1–3. С. 5–29.
14. Винар Л. Українське Історичне Товариство: генеза і рання діяльність (Замітки основника УІТ). *Український історик*. 1995. Т. XXXII. Ч. 1–4. С. 11–52.
15. Винар Л., Атаманенко А. Епістолярні джерела до історії Українського історичного товариства. *Український історик*. 2004. Т. XLI. Ч. 1–2. С. 227–245.
16. [Винар Л.]. Від редакції «Українського історика». В 50-ті роковини Української Національної Революції. *Український історик*. 1967. Т. IV. Ч. 1–2. С. 136–137.
17. Гирич І. Біля джерел наукового грушевськознавства. *На службі Кліо: Збірник наукових праць на пошану Любомира Романа Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності*. Київ; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 2000. С. 85–93.
18. Гирич І. Засновник грушевськознавства. *Михайло Грушевський: історик і будівничий нації. Статті і матеріали*. Нью-Йорк; Київ; Торонто, 1995. С. 18–22.
19. Губицький Л. Дослідження історії Росії в Історичному товаристві Нестора-літописця (1827–1931 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2003. 20 с.
20. Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. Львів; Париж, 2000. 138 с.
21. З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства» / відп. ред. М.Г. Железняк; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2018. 352 с.
22. Ісаєвич Я. Міжнародні конгреси істориків і обговорення на них проблем українознавства та участь учених з України. *Енциклопедія історії України*. Т. 6. Київ, 2009. С. 714–726.
23. Ісаєвич Я. Українська історична наука: організаційна структура і міжнародні контакти. *Українська історіографія на зламі XX і XXI ст.: здобутки і проблеми*. Львів: МОН України, Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. С. 7–23.
24. Калакура Я.С. Українські історики на шляху до соборності національної історіографії. *Вісник Київського національного університету. Історія*. Київ: «Київський університет», 2001. Вип. 54. С. 10–14.
25. Колесник М. Становлення науково-історичних товариств на Лівобережній Україні (70-ті XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.). *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* [Число 5] / Історіографічні дослідження в Україні [Вип. 10]: Збірка наукових праць на пошану академіка НАН України В.А. Смоля: У 2 ч. / відп. ред. М.Ф. Дмитрієнко, Ю.А. Пінчук. Київ: НАН України, Інститут історії України, 2000. Ч. 2. С. 326–339.
26. Колесник М.П. Історичне товариство Нестора-літописця: основні етапи й напрями діяльності (1872–1931 рр.). *Український історичний журнал*. 1989. № 9. С. 50–56.
27. Лаас Н. Характеристика етапів та особливостей вивчення радянсько-українознавчої та українознавчої проблематики гуманітарними науками англо-американських країн у другій половині XX ст. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей* / відп. ред. В.М. Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2012. Вип. 17. С. 10–28.
28. Макар Ю., Макар В. Історія України – понад усе. До 80-ліття Любомира Винара. *Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць*. Вип. 9. Тернопіль: ТНПУ, 2012. С. 188–197.
29. Макар Ю., Макар В. Любомир Винар: втілення долі українського вченого в діаспорі. *Американські студії. American Studies Journal*. 2011. № 2. С. 67–83.
30. Макар Ю., Макар В. На службі Кліо: Наукова діяльність Любомира Романа Винара. *Вісті УВАН у США*. Т. 4. Нью-Йорк, 2007. С. 43–54.
31. Матеріали до історії Українського Історичного Товариства. Збірник документів / ред. А. Атаманенко. Нью-Йорк; Острог: Українське Історичне Товариство, Національний університет «Острозька академія», Інститут дослідження української діаспори, 2006. 384 с.
32. Назаренко В.Ю. Харьковское историко-филологическое общество. Вопросы литературоведения. Харьков, 1999. 288 с.
33. Оглоблин О. Завдання української історіографії на еміграції. *Український історик*. 1963. Рік 1. Ч. 1. С. 1–3.

34. Оглоблин О. Завдання української історіографії на еміграції. *Український історик*. 1978. Рік 15. № 4 (60). П'ятнадцятьріччя «Українського Історика», 1963–1978. С. 60–62.
35. Онопрієнко В. Українське наукове товариство: 1907–1921 роки. Київ, 1998. 243 с.
36. Осадчук Б. На перехресті часів. *Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні підручники з історії): Зб. наук. ст.* Київ: Генеза, 2000. С. 11–14.
37. Портнов А. Омелян Прицак – історик модерної України. *Україна модерна*. 2007. Ч.12 (1). Стандарти науки та академічне середовище. С. 137–148.
38. Потульницький В.А. Українська і світова історична наука: Рефлексії на межі століть. *Український історичний журнал*. 2000. С. 20–37.
39. Приймак Т.М., Заворотна Н. Загальні історії України, друковані англійською мовою під час Другої світової війни. *Український історик*. 2007/2008. Ч. 3–4/1–2. С. 168–186.
40. Сакада Л. «Український історик»: Генеза, тематика, постаті. Нью-Йорк; Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. 328 с.; іл. (Історіографічні студії, ч. 1).
41. Хеленюк А. Діяльність проф. Любомира Винара в американських наукових установах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: «Історичні науки». Вип. 15. Острог, 2010. С. 451–476.
42. Хмарський В.М. Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей. Одеса: «Астропрінт», 2002. 399 с.
43. Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.): Монографія. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Стилос», 2006. 620 с.
44. Юсова Н. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-і – перша половина 1940-х рр.). Вінниця: ТОВ «Консоль», 2005. 545 с.
45. Kondracki T. Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918–1939. Toruń: Grado, 2006. 417 s.
46. Problems of Terminology and Periodization in the Teaching of Ukrainian History. Round Table Discussion on the Ukrainian Historical Conference, London, Ontario, 31 May 1978. *Rethinking Ukrainian History / Canadian Institute of Ukrainian Studies, the University of Alberta / edited by Ivan L.-Rudnytsky with the assistance John-Paul Himka*. Edmonton, 1981. Pp. 233–268.
47. Stobiecki R. Klio na wygnaniu. Z dziejów polskiej historiografii na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii po 1945 r. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005. 371 s.
48. Vernadsky G. Bohdan Hetman of Ukraine. New Haven: Yale University, 1941. 150 p.
49. Vernadsky G. The Tsardom of Moscow 1547–1682. A History of Russia. Vol. V: Part 1–2. New Haven; London: Yale University Press, 1969. XVIII+873 p.

References

1. Antonovych M. Do 15-richchia Ukrain's'koho Istorychnoho Tovarystva. (Dekilka mirkuvan'). *Ukrains'kyi istoryk*. 1980. Ч. 1–4. S. 106.
2. Arkhiv UIT (arkhiv L. Wynara). F. «Lystuvannia». Spr. «O. Ohloblyn». Lyst O. Ohloblyna do L. Wynara vid 13 bereznia 1981 r. [рукопис].
3. Arkhiv UIT (arkhiv M. Zhdana). F. «Lystuvannia». Spr. «L. Wynar». Lyst M. Zhdana do L. Wynara vid 24 zhovtnia 1971 r. [avt. kopia, mashynopys].
4. Arkhiv UIT. F. «Lystuvannia». Spr. «I. Kamenetskyi». Lyst I. Kamenetskoho do L. Wynara vid 20 chervnia 1971 r. [mashynopys].
5. Arkhiv UIT. F. «Lystuvannia». Spr. «R. Klymkevych». Lyst L. Wynara do R. Klymkevycha vid 11 liutoho 1967 r. [avt. kopia, mashynopys].
6. Atamanenko A. Ukrain's'ke istorychne tovarystvo ta mizhnarodni istorychni konhresy. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seria: Istorychni nauky. Ostroh: National'nyi universytet «Ostroz'ka akademiya», 2009. Vyp. 14. S. 260–272.
7. Atamanenko A., Kheleniuk A. Liubomyr Roman Wynar yak doslidnyk ta organizator nauky (Pamiaty Vchenoho). *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seria: Istorychni nauky. Ostroh: National'nyi universytet «Ostroz'ka akademiya», 2017. Vyp. 26. S. 103–110.
8. Atamanenko A. Ukrain's'ke istorychne tovarystvo: idey, postaty, dial'nist'. Ostroh: Vyd-vo Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya», 2010. 672 s.; il.
9. Burim D.V., Kucheruk O.S., Mavrin O.O. Naukova ta vydavnycha dial'nist' Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka v Yevropi. Kyiv: Instytut ukrains'koi arkhheohrafiy ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'koho NAN Ukrainy, 2007. 523 s.
10. Vadym Adadurov: Teoria «vpysuvannia» ukrains'koi istorii v yevropeis'kyi kontekst ta ii metodolohichni zasady. Promova pochesnoho hostia vypusknikh urochystostei mahistriv spetsial'nosti «Istoria» profesora Vadyma Adadurova 22 sichnia 2013 roku. Sait Ukrain's'koho katolyts'koho universytetu. URL: <https://ucu.edu.ua/news/vadym-adadurov-teoriya-vpysuvannya-ukrajinskoji-istoriji-v-jevropejskyj-kontekst-ta-jiji-metodolohichni-zasady/> (data zvernennia: 27.09.2020).
11. Wynar L., Atamanenko A. Ukrain's'ke Istorychne Tovarystvo: sorok rokiv dial'nisty (1965 – 2005). Vydannia z nahody Tretioho Mizhnarodnoho kongresu ukrains'kykh istorykiv (Luc'k, 17–19 travnia 2006 r.). New York; Ostroh: Ukrain's'ke Istorychne Tovarystvo, Natsional'nyi universytet «Ostroz'ka akademiya», Instytut doslidzhennia ukrains'koi diaspory, 2006. 117 s.
12. Wynar L. Doslidzhennia naukovo diaspory: vybrani problemy. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seria: Istorychni nauky. Ostroh: National'nyi universytet «Ostroz'ka akademiya», 2006. Vyp. 5. S. 26–27.

13. Wynar L. Dumky pro «Ukrains'koho istoryka» i suchasnyi stan ukrains'koi istorychnoi nauky. *Ukrains'kyi istoryk*. 1978. T. XV. Ch. 1–3. S. 5–29.
14. Wynar L. Ukrains'ke Istorychne Tovarystvo: geneza i rannia dial'nist' (Zamitky osnovnyka UIT). *Ukrains'kyi istoryk*. 1995. T. XXXII. Ch. 1–4. S. 11–52.
15. Wynar L., Atamanenko A. Epistoliarni dzherela do istorii Ukrains'koho istorychnoho tovarystva. *Ukrains'kyi istoryk*. 2004. T. XLI. Ч. 1–2. S. 227–245.
16. [Wynar L.]. Vid redaktsii «Ukrains'koho istoryka». V 50-ti rokovyny Ukrains'koi Natsional'noi Revoliutsii. *Ukrains'kyi istoryk*. 1967. T. IV. Ch. 1–2. S. 136–137.
17. Hyrych I. Bilia dzherel naukovo hrushevs'koznavstva. *Na sluzhbi Klio: Zbirnyk naukovykh prats' na poshanu Liubomyra Romana Wynara, z nahody 50-littia yoho naukovo dial'nosti*. Kyiv; New York; Toronto; Paryzh; L'viv, 2000. S. 85–93.
18. Hyrych I. Zasnovnyk hrushevs'koznavstva. *Mykhailo Hrushevs'kyi: istoryk i budivnychy natsii. Stattia i materialy*. New York; Kyiv; Toronto, 1995. S. 18–22.
19. Hubyts'kyi L. Doslidzhennia istorii Rosii v Istorychnomu tovarystvi Nestora-litopystsia (1827–1931 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. Kyiv, 2003. 20 s.
20. Zhukovs'kyi A. Narys istorii Naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Yevropi. L'viv: Paryzh, 2000. 138 s.
21. Z laboratorii tvorennia «Entsyklopedii ukrainoznavstva» / vidp. red. M.H. Zhelezniak; Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy. Kyiv, 2018. 352 s.
22. Isaievych Ya. Mizhnarodni konhresy istorykiv i obhovorennia na nykh problem ukrainoznavstva ta uchast' uchenykh z Ukrainy. *Entsyklopedia istorii Ukrainy*. T. 6. Kyiv, 2009. S. 714–726.
23. Isaievych Ya. Ukrains'ka istorychna nauka: orhanizatsiina struktura i mizhnarodni kontakty. *Ukrains'ka istoriografia na zlami XX i XXI st: zdobutky i problemy*. L'viv: MON Ukrainy, L'vivs'kyi nats. Un-t im. I. Franka, 2004. S. 7–23.
24. Kalakura Ja.S. Ukrains'kii istoryk na shliakhu do sobornosti natsional'noii istoriografii. *Visnyk Kyivs'kogo natsional'noho universytetu. Istorii*. Kyiv: «Kyivs'kyi universytet», 2001. Vyp. 54. S. 10–14.
25. Kolesnyk M. Stanovlennia naukovo-istorychnykh tovarystv na Livoberezhnij Ukraini (70-ti XIX st. – 30-ti rr. XX st.). *Special'ni istorychni dyscypliny: pytannia teorii ta metodyky [Chyslo 5] / Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraini [Vyp. 10]: Zbirka naukovykh prac' na poshanu akademika NAN Ukrainy V.A. Smolii: U 2 ch. / vidp. red. M.F. Dmytriienko, Yu.A. Pinchuk*. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, 2000. Ch. 2. S. 326–339.
26. Kolesnyk M.P. Istorychne tovarystvo Nestora-litopystsia: osnovni etapy i napriamy diial'nosti (1872–1931 rr.). *Ukrains'kyi istorychnyi zhurnal*. 1989. № 9. S. 50–56.
27. Laas N. Kharakterystyka etapiv ta osoblyvostei vyvchennia radianoznavchoi ta ukrainoznavchoi problematyky humanitarnymy naukamy anhlo-amerykans'kykh krain u druhii polovyni XX st. *Ukraina XX st.: kul'tura, ideolohiia, polityka. Zbirnyk statei / vidp. red. V.M. Danylenko*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. Vyp. 17. S. 10–28.
28. Makar Yu., Makar V. Istorii Ukrainy – ponad use. Do 80-littia Liubomyra Wynara. *Ukraina – Yevropa – Svit. Mizhn. zb. nauk. prac*. Vyp. 9. Ternopil: TNPU, 2012. S. 188–197.
29. Makar Yu., Makar V. Liubomyr Wynar: vtillennia doli ukrains'koho vchenoho v diaspori. *Amerykans'ki studii. American Studies Journal*. 2011. № 2. S. 67–83.
30. Makar Yu., Makar V. Na sluzhbi Klio: Naukova diial'nist' Liubomyra Romana Wynara. *Visti UVAN u SSHA*. T. 4. New-York, 2007. S. 43–54.
31. Materiialy do istorii Ukrayins'koho Istorychnoho Tovarystva. Zbirnyk dokumentiv / red. A. Atamanenko. New York; Ostroh: Ukrayins'ke Istorychne Tovarystvo, Natsional'nyj universytet «Ostroz'ka akademiia», Instytut doslidzhennia ukrains'koy diaspori, 2006. 384 s.
32. Nazarenko V.Yu. Khar'kovskoe istoryko-filolohicheskoe obshchestvo. Voprosy literaturovedeniia. Khar'kov, 1999. 288 s.;
33. Ohloblyn O. Zavdannia ukrains'koi istoriografii na emihracii. *Ukrains'kyj istoryk*. 1963. Rik 1. Ch. 1. S. 1–3.
34. Ohloblyn O. Zavdannia ukrains'koi istoriografii na emihracii. *Ukrains'kyj istoryk*. 1978. Rik 15. № 4 (60). Piatnadciat'richchia «Ukrains'koho Istoryka», 1963–1978. S. 60–62.
35. Onopriienko V. Ukrains'ke naukovye tovarystvo: 1907–1921 roky. Kyiv, 1998. 243 s.
36. Osadchuk B. Na perekhresti chasiv. *Ukrains'ka istorychna dydaktyka: Mizhnarodnyi dialoh (fakhivci riznykh krain pro suchasni pidruchnyky z istorii): Zb. nauk. st*. Kyiv: Heneza, 2000. S. 11–14.
37. Portnov A. Omelian Pritsak – istoryk modernoi Ukrainy. *Ukraina moderna*. 2007. Ch. 12 (1). Standarty nauky ta akademichne seredovyshche. S. 137–148.
38. Potul'nyts'kyi V.A. Ukrains'ka i svitova istorychna nauka: Refleksii na mezhi stolit'. *Ukrains'kyi istorychnyi zhurnal*. 2000. S. 20–37.
39. Prymak T.M., Zavorotna N. Zahal'ni istorii Ukrainy, drukovani anglijs'koii movoiu pid chas Druhoi svitovoi viiny. *Ukrains'kyi istoryk*. 2007/2008. Ch. 3–4/1–2. S. 168–186.
40. Sakada L. «Ukrains'kyi istoryk»: Heneza, tematyka, postati. New-York; Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihiy, 2003. 328 s.; il. (Istoriohrafichni studii, ch. 1).
41. Kheleniuk A. Diial'nist' prof. Liubomyra Wynara v amerykans'kykh naukovykh ustanovakh. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiia»*. Serii: «Istorychni nauky». Vyp. 15. Ostroh, 2010. S. 451–476.
42. Khmars'kyi V.M. Arkheohrafichna diial'nist' Odes'koho tovarystva istorii i starozhytnosti. Odesa: «Astroprint», 2002. 399 s.
43. Yusova N. «Davniorus'ka narodnist'»: zarodzhennia i stanovlennia konceptsii v radians'kii istorychnii nautsi (1930-ti – persha polovyna 1940-h rr.): Monohrafiia. 2-e vyd., pererob. i dop. Kyiv: VD «Stylos», 2006. 620 s.

44. Yusova N. Henezys koncepcii davniorus'koi narodnosti v istorychnij nautsi SRSR (1930-i – persha polovyna 1940-kh rr.). Vinnycia: TOV «Konsol'», 2005. 545 s.
45. Kondracki T. Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918–1939. Toruń: Grado, 2006. 417 s.
46. Problems of Terminology and Periodization in the Teaching of Ukrainian History. Round Table Discussion on the Ukrainian Historical Conference, London, Ontario, 31 May 1978. *Rethinking Ukrainian History* / Canadian Institute of Ukrainian Studies, the University of Alberta / edited by Ivan L.-Rudnytsky with the assistance John-Paul Himka. Edmonton, 1981. Pp. 233–268.
47. Stobiecki R. Klio na wygnaniu. Z dziejów polskiej historiografii na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii po 1945 r. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005. 371 s.
48. Vernadsky G. Bohdan Hetman of Ukraine. New Haven: Yale University, 1941. 150 p.
49. Vernadsky G. The Tsardom of Moskow 1547–1682. A History of Russia. Vol. V: Part 1–2. New Haven; London: Yale University Press, 1969. XVIII+873 p.